

Едгар Алън По
Фон Кемпелен и неговото
откритие

След обстоятелствата теза, поднесена с голяма изисканост от Араго¹, дори и без да споменавам за резюмето в списанието на Силимън² и за изчерпателното изложение, публикувано съвсем наскоро от лейтенант Маури³, никой не би помислил, че като предлагам на читателите няколко набързо написани бележки, отнасящи се до откритието на фон Кемпелен, аз правя това с намерението да анализирам темата от научна гледна точка. Преди всичко моята задача е да кажа няколко думи за самия фон Кемпелен (с когото имах честта да се запозная бегло преди няколко години), тъй като сега всичко, що се отнася до него, представлява голям интерес, а така също и да направя общ, макар и умозрителен преглед на самите резултати от неговото откритие.

Ще бъде добре, ако започна моите повърхностни наблюдения, като отхвърля най-решително възприетото вече общо мнение (което се оформя, както винаги в подобни случаи, чрез вестниците), а именно, че това откритие, безспорно, поразително по своята същност, е било направено съвсем случайно.

При една справка с „Дневника на сър Хъмфри Дейви“ (Котъл и Мънроу, Лондон), от страници петдесет и трета и осемдесет и втора се вижда, че този прославен химик не само слага начало на въпросната идея, но със своя идентичен анализ постига немалко в областта на самия опит, сега доведен благополучно до край от фон Кемпелен, който, въпреки че не се позовава никъде на горепосочения експеримент, е без съмнение длъжник на „Дневника“ дори и само заради замисъла на собственото си постижение (заявявам това без колебание и ще го докажа, ако се наложи). Независимо от техническите термини, не мога да се въздържа и прилагам два откъса от „Дневника“, които съдържат две от равенства на сър Хъмфри.

(Тъй като не разполагаме с необходимия набор от математически знаци, а и „Дневникът“ трябва да се потърси в библиотека „Атенеум“⁴, тук пропускаме малка част от ръкописа на господин По. Б. ред.).

Трябва да призная, че параграфът от „Куриър и Инкуайърър“, който сега се разнася от пресата с цел да се припише изобретението на някой си господин Кисам от Брунсуик, шата Мейн, ми се струва малко

-
1. Доминик Араго (1786–1853), директор на Парижката обсерватория и постоянен секретар на Френската академия на науките. Б. пр.
  2. Бенджамин Силимън (1779–1864), професор по химия и естествена история, създател и редактор на списание за наука и изкуство. Б. пр.
  3. Метю Маури (1806–1873), завеждащ Бюрото по картография във Вашингтон. Б. пр.
  4. Известна библиотека в Балтимор, САЩ. Б. пр.

измислен, макар че няма нищо невъзможно или невероятно в направеното изявление. Няма да се впускам в подробности. Моето мнение за параграфа се определя преди всичко от неговия стил и начина на изразяване. Той звучи неправдоподобно. Почти не може да се очаква от хора, които излагат факти, да бъдат така точни по отношение на деня, датата и мястото на действие. Освен това, ако господин Кисам наистина е стигнал до откритието, както сам твърди – преди около осем години, как е възможно да не е предприел досега нищо, за да пожъне огромните облаги, които – това би разбрал и най-големият дървник – принадлежат не толкова на човечеството, колкото нему. Струва ми се твърде невероятно, че някакъв обикновен човец е могъл да направи откритието, за което говори господин Кисам, и ако той го е сторил, защо след това е действувал като малко дете или като глупак. Впрочем кой е господин Кисам? Целият този пасаж в „Куриър и Инкуайърър“ не е ли някаква измислица само за да има за какво да се приказва? Трябва да се признае, че статията е изумителна фантазмагория. Според моето скромно мнение тя заслужава съвсем малко доверие; а ако аз нямах житейски опит и не знаех добре колко лесно хората на науката биват заблуждавани по въпроси извън областта на техните изследвания, тогава щях да бъда безкрайно изненадан, след като разбрах, че един така прославен химик като професор Дрейпър⁵ обсъжда съвсем сериозно претенциите за откритие на някой си господин Кисам (или Куизъм).

Но да се върнем към дневника на сър Хъмфри Дейви. Това особено произведение не е било предназначено за широката публика дори и след смъртта на писателя; всеки, който е добре запознат с писателската работа, може да се убеди в това от едно повърхностно изследване на стила. На страница тринайсега например, някъде към средата четем следното във връзка с проучения от него въпрос за окис на азота от най-ниска валенция: „За по-малко от половин минута дишането продължи, но постепенно чезнеше, след което последва нещо като лек натиск върху всички мускули.“ За това, че дишането не е „чезнело“, говори ясно не само смисълът на фразата, но и изразът „след което последва“. Несъмнено авторът е искал да каже следното: „Дишането продължи, но за по-малко от половин минута осезаемите му признаци постепенно изчезваха, последвани от усещане, аналогично на лек натиск върху всички мускули.“ Стотина подобни примера идват да докажат, че този ръкопис, публикуван

---

5. Джон Дрейпър (1811–1882) – учен, чиито позиции авторът е защищавал, но по-късно се разочаровал от него. Б. пр.

съвсем прибързано, е всъщност бележник с нахвърляни мисли, разбираеми единствено за автора; подробното разглеждане на произведението ще убеди всеки мислещ човек в истинността на моето предположение. Не може да се отрече, че сър Хъмфри Дейви е последният човек в света, който би допуснал да се изложи в областта на науката. Той не само е ненавиждал шарлатанството, но ужасно се е страхувал да бъде видян в ролята на чист практик; ето защо, независимо от неговата убеденост, че е на прав път по разглеждания въпрос, той никога не би говорил открито, докато не бъде готов да го потвърди нагледно с всички подробности. Наистина, аз съм склонен да повярвам, че последните моменти от живота му биха били достойни за окайване, ако той можеше да предвиди, че никой не ще обърне внимание на желанието му този „Дневник“ (изпълнен с недообмислени хипотези) да бъде изгорен; както изглежда, така е и станало. Казвам „желание“, защото без съмнение той е имал намерението да прибави и тези записки към ръкописите, предназначени „за изгаряне“. Мисля, че тук няма място за колебание. Дали записките са избягнали пламъците за зла или добра слава е все още въпрос на бъдещето. Аз ни най-малко не се съмнявам, че цитираните откъси заедно с други подобни на тях са подсказали идеята на фон Кемпелен; и все пак ще повторя още веднъж, че остава да се види дали това изключително важно откритие (изключително при всички положения), ще бъде от полза, или ще навреди на по-голямата част от човечеството. Би било безразсъдно, ако дори за миг се усъмним, че фон Кемпелен и неговите най-близки приятели ще приберат богата жетва. Те едва ли са толкова нерешителни, че да не натрупат печалби, като направят навреме големи покупки на къщи, земя и друга собственост с истинска стойност.

От краткото изложение на фон Кемпелен, което се появи в „Хоум Джърнъл“ и оттогава се преписва наляво и надясно, разбираме, че преводачът е схванал погрешно някои неща от немския оригинал, въпреки твърдението му, че е взел откъса от последните броеве на пресбургския „Шнелпост“⁶. Очевидно „viele“⁷ е изтълкувано погрешно (както се случва често), а онова, което преводачът предава като „скърби“ е по всяка вероятност със смисъл на „Leiden“ и в истинското си значение на „страдание“ би придало съвсем различен характер на цялото изложение; по-голямата част от всичко това е само едно предположение от моя страна,

---

6. Пресбург е немско наименование на Братислава, която в средновековието била известен център на окултните науки. „Шнелпост“ или „Куриър“ е вестник на немски език, започнал да излиза в Ню Йорк през 1843 година. Б. пр.

7. Много (нем.). Б. пр.

разбира се.

Какъвто и да е фон Кемпелен, той в никакъв случай не бива да се счита за „мизантроп“, съдейки поне по външния му вид. Запознах се с него съвсем случайно; едва ли мога да претендирам, че го познавам, но съвсем не е малко да си се срещал и разговарял с такава прочута личност, достигнала или на път да достигне смайваща слава.

„Литерари Уърлд“ (вероятно подведен от дописката в „Хоум Джърнъл“) уверено твърди, че той е родом от Пресбург, но аз съм доволен, тъй като мога да заявя с положителност (чух го от собствената му уста), че е роден в Ютика, щата Ню Йорк, независимо от факта, че родителите му (по всяка вероятност и двамата) произхождат от Пресбург. В известен смисъл семейството има роднински връзки с Мелцел⁸, оня с шахматиста-автомат. (Ако не бъркаме, името на човека, който създаде автоматичния шамхатист, беше Кемпелен, фон Кемпелен, или нещо подобно. Б. ред.) На външен вид той беше нисък и широкоплещест, с големи сини очи, жълтеникавочервена коса и бакенбарди, голяма и не грозна уста, хубави зъби и римски нос, струва ми се. Имаше някакъв дефект на единия си крак. Фон Кемпелен е човек с добри обноски и от цялото му държание лъха добродушие. Като цяло – ис думи, и с действия – той няма нищо общо с мизантропията.

Преди около шест години ние делеяхме една стая в „Ърлс Хотел“ в Провидънс, щата Роуд Айлънд; позволявам си да твърдя, че разговарях с него няколко пъти по различно време, общо три-четири часа. В разговорите ни той засягаше единствено темите на деня и нищо от онова, което чух, не ме наведе на мисълта за неговите научни постижения.

Той си тръгна преди мен с намерение да отиде до Ню Йорк, а оттам – до Бремен; именно в този град неговото откритие стана известно за пръв път или, по-точно, именно там се усъмниха, че е успял да стигне до него. В общи линии това е всичко, което аз зная лично за безсмъртния вече фон Кемпелен, но ми се струва, че дори и тези незначителни подробности са интересни за обществото.

Без съмнение и най-чудноватите слухове, които се носят около тази афера, са чиста измислица и заслужават толкова доверие, колкото и приказката за Аладиновата лампа; все пак в подобни случаи се вижда, че истината може да се окаже по-необикновена от измислицата, така както стана и с откритията в Калифорния⁹. Следният анекдот например звучи

---

8. Йохан Непомук Мелцел, организатор на забавни представления, внесъл в САЩ метронома и автоматичния играч на шахмат. Б. пр.

9. Авторът намеква за „златната треска“ в САЩ през миналия век. Б. пр.

така правдоподобно, че може да се приеме с пълно доверие. По време на престоя си в Бремен фон Кемпелен не бил никога в добро финансово положение; известно е, че той често бил принуждаван да стига до крайности, за да се сдобие със съвсем незначителни суми. Когато стана големият скандал с фалшификацията на документи във фирмата „Гутсмут и Сие“, заподозряха фон Кемпелен преди всичко заради факта, че той бе закупил значително имущество на Гасперич Лейн¹⁰, и особено след като той не пожела да даде показания за това как се е сдобил с парите за покупката. В края на краищата беше арестуван, но впоследствие го освободиха, защото срещу него нямаше никакви съществени доказателства. Обаче полицията следеше зорко всяко негово действие и така можа да открие, че фон Кемпелен напуска дома си твърде често и поема по един и същ път, като се измъква от своите преследвачи, изгубвайки се някъде из лабиринта от тесни и криви улички, известен с името „Дондергат“.¹¹ Най-после, благодарение на безкрайната си упоритост, полицаите успяха да го проследят до тавана на една стара седеметажна къща в старата уличка, наречена „Флацплац“; нахлувайки там, те го намерили така, както си го представяли – в разгара на неговите фалшификации. Вълнението му било толкова силно, че длъжностните лица не се усъмнили нито за миг в неговата вина. След като му сложили белезниците, те претърсили стаята или, по-точно, стаите, тъй като изглежда, че той бил наел цялата мансарда.

И така, втурвайки се в таванските стаи, те видели помещение с размери десет на осем фута, където била монтирана химическа апаратура с неизвестно предназначение. В единия от ъглите имало малка пещ, където се разгарял огън, а над него се намирало нещо като двоен тигел¹² или, с други думи, два такива съда, скачени с тръба. Единият от тях бил почти пълен с разтопено олово, което стигало някъде до отвора на тръбата в горния му край. В другия имало някаква течност, която се изпарила изумително бързо при влизането на служебните лица. Те разказват, че когато се видял заловен на местопрестъплението, фон Кемпелен сграбчил тигела с две ръце (които отпосле се оказали защитени от азбестови ръкавици) и изсипал съдържанието му върху плочите на пода. Именно в

---

10. „Гутсмут и Сие“ и „Гасперич Лейн“ са хрумнали на автора, като променил малко имената на Адам Гаспари и Йохан Гутсмут – немски учени и известни автори на учебници по география. Б. пр.

11. Дума, измислена от автора на основата на старонорвежкия и немския език. Означава нещо като изкуствен ефект от гръмотевица и светкавица. Б. пр.

12. Огнеупорен съд за разтопяване на метали. Б. пр.

този миг му надянали белезниците, а преди да обърнат стаите с главата надолу, обискирали неговата особа, но не намерили нищо подозрително, освен едно пакетче в джоба на палтото му, в което по-късно се оказала някаква смес от неравни пропорции антимонон и друго вещество от неизвестен произход. Досега всички опити да се анализира съставът на това изцяло непознато съединение не са дали резултат, но няма съмнение, че на края тайната му ще бъде открита.

След като излезли от лабораторията със задържания, властите се насочили към неговата спалня; те минали през едно преддверие, където също не открили нищо съществено. В спалнята претършували няколко чекмеджета и кутии, но намерили само незначителни записки и голям брой монети – сребърни и златни. Най-после погледнали под леглото и видели един съвсем обикновен огромен куфар, чийто панци и закопчалки липсвали, а капакът му бил небрежно захвърлен върху долната половина. Когато се опитали да извадят куфара изпод леглото, те се спрели стъписани; станало ясно, че и тримата заедно (всеки от тях бил достатъчно силен) „не могат да го помръднат дори и с един инч“. Безкрайно учуден, единият от тях пропъгъл под леглото, надникнал в куфара и казал:

– Нищо чудно, че не можем да го помръднем – препълнен е догоре със стари дребни монети.

Като опрял крак на стената за по-голяма опора, той започнал да избутва куфара с цялата си сила, а колегите му дърпали, колкото могли; с голям труд и мъка го измъкнали изпод леглото и разгледали съдържанието му. Предполагаемите дребни монети се оказали малки и гладки метални късчета с различна големина – от грахово зърно до размерите на един долар; всички те били с неправилна, макар и общо взето сплесната форма, напомняща най-вече за „разтопено олово, хвърлено на земята и оставено там да се втвърди“. Чудно е, че нито едно от служебните лица не се усъмнило нито за миг, че този метал може да се окаже нещо друго освен месинг. Никому не хрумвало, че това може да бъде злато – подобна смахната идея трудно може да се побере в нечия глава. Затова пък можем да си представим какво е било изумлението им, когато на следващия ден цял Бремен узнал, че „голямото количество метал“, което те занесли в полицейското управление с такова нехайство и пренебрежение, без дори да си направят труда да мушнат някое малко парченце в джобовете си, не само се оказало злато – истинско и много по-чисто от онова, което се използва за сечене на монети, – а съвършено чисто, самородно злато без никакъв примес!

Не е необходимо да се впускам в подробности по признанията (доколкото е имало такива) и освобождаването на фон Кемпелен, тъй като тези факти са известни на широката публика. Никой човек със здрав разум не би се усъмнил, че фон Кемпелен превърна наистина в действителност старата красива мечта за философския камък. Без съмнение позицията на Араго потвърждава голямата значимост на откритието, но в никакъв случай не бива да се счита, че той е безусловно прав; онова, което той каза за бисмута в своя доклад пред академията, трябва да се приема с немалка резерва. Чистата истина е, че всички досегашни анализи са неуспешни; докато фон Кемпелен не реши да даде ключа на загадката, която самият той публикува, повече от ясно е, че този въпрос ще остане неизяснен още много години. Всичко, което се знае дотук, е: „Чисто злато може да се получи винаги без каквато и да е трудност при смесване на олово и някои други вещества, съставът и пропорциите на които остават неизвестни.“

Очевидна е спешната необходимост от замяна на умозрителните предположения с крайните резултати от откритието, едно откритие, което малцина разумни хора ще се поколебаят да свържат с нарасналия интерес към златото изобщо, особено след последните събития в Калифорния, а тази мисъл води неизбежно към следващата – за безкрайната ненавременност на Фонкемпеленовия опит. Ако мнозина се въздържаха от приключенията в Калифорния единствено от опасението, че изобилието на злато в тамошните мини ще причини толкова осезателно спадане на неговата стойност, че крайният резултат от подобно далечно пътуване остава под голям въпрос, не е трудно да се помисли за ефекта от съобщението за изумителното откритие на фон Кемпелен върху умовите на хората, които се приготвят за път или вече са пристигнали в района на залежите, след като в това откритие така многословно се заявява, че освен истинската му стойност за производствени цели (колкото и голяма да е тя) сега стойността на златото е или в най-скоро време ще стане (тъй като не трябва да се очаква, че фон Кемпелен ще запази задълго своята тайна) не по-висока от стойността на оловото и много по-ниска от стойността на среброто. Наистина, много трудно е да се правят смислени предположения за последствията от откритието, макар че едно нещо може да се твърди с положителност: ако то бе разгласено преди шест месеца, последиците върху заселването на Калифорния щяха да бъдат значителни.

Засега най-очевидните резултати в Европа са повишената с двеста процента цена на оловото и близо двацет и пет процентното

увеличение на цената на среброто.

КРАЙ

© 1979 Александър Бояджиев, превод от английски

Edgar Allan Poe
Von Kempelen and His Discovery, 1849

Сканиране, разпознаване и редакция: Борис Борисов, 2008

Публикация

Едгар Алън По
Спускане В Маелстърюм
Сборник научнофантастични разкази
Библиотека „Галактика“ №10, 1979

Редакционна колегия: Любен Дилов, Светозар Златаров, Елка Константинова, Агоп Мелконян, Димитър Пеев, Огнян Сапарев, Светослав Славчев

Подбор и превод: Александър Бояджиев

Рецензент: Светозар Златаров

Редактор: Петър Алипиев

Редактор на издателството: Милан Асадуров

Оформление: Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев

Илюстрация на корицата: Текла Алексиева

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактор: Пламен Антонов

Коректор: Паунка Камбурова

Американска, I издание

Дадена за печат на 30. VIII. 1979

Подписана за печат на 5. XII. 1979

Излязла от печат на 15. XII. 1979

Формат 32/70×100. Изд. № 1307

Печ. коли 10. Изд. коли 6.48. Цена 1 лв.

Код 08 95366-23231/5704-30-79

Книгоиздателство „Г. Бакалов“, Варна, 1979

Държавна печатница „Балкан“, София

The Science Fiction of Edgar Allan Poe
Penguin Books, 1976

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/6520>]